

ІДЕЯ УТВОРЕННЯ ХОЛМСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ТА УКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА ГАЛИЧИНИ (1909–1912 рр.)

© Захарчин Н.Г., 2006

Досліджується позиція української громадськості Галичини стосовно ідеї виділення Холмщини і Підляшшя з Польщі. Усвідомлюючи реальну загрозу полонізації та русифікації українців Холмщини і Підляшшя, українські діячі у своїй більшості виступали за підтримку законопроекту щодо створення Холмської губернії.

The position of Ukrainian community of Halychyna concerning the idea of separation the territories of Kholmshcyna and Pidliashshia from Polish Kingdom (tsarstva) is being investigated in the article. Being aware of real threat of polonization and russification of Ukrainians of the territories of Kholmshcyna and Pidliashshia the majority of Ukrainian statesmen continuously supported the legislation regarding the creation of Kholm Province.

Існування незалежної держави України спонукає до корінного переосмислення історії українського народу, а також до повнішого та об'єктивнішого вивчення минулого тих українських етнічних земель, населення яких неодноразово опинялося у центрі боротьби за їх державно-територіальну належність. До таких земель належать Холмщина і Підляшшя, які на початку ХХ ст. були заселені переважно українською людністю. Саме у цей період (1909–1912 рр.) розгорілася політична боротьба між правими правлячими силами Росії і польськими політичними колами за державну належність цих земель, боротьба навколо питання про створення окремої Холмської губернії і відірвання її території від Польщі.

Не байдужою до долі Холмщини і Підляшшя була і українська громадськість Галичини. Вона не мала якихось позитивних надій на російську політику щодо українців та все ж схвалювала ідею відокремлення українських земель від Польщі.

Вже 7 травня 1909 р. своє ставлення до ідеї законопроекту висловив “Українсько-руський клуб парламентарний” парламенту Австрії. У своїй промові на засіданні клубу його голова Юліан Романчук оцінював позитивно законопроект за те, що він визнавав Холмщину “історично і етнографічно ... країною не польською, а руською” [1]. Так само він схвалював наміри російського уряду відділити Холмщину і Підляшшя від Польщі і прилучити їх до Київської губернії. Це, за словами Ю. Романчука, – “...цілком природне поновне сполученє однакових складових частин, котре повинно було давно вже статися” [1]. Проте побажання Ю. Романчука не відповідали намірам російського уряду. Він заявляв, що у виділенні губернії слід зберегти український (“руський”) характер краю, визнати права української мови і надання рівних прав усім регіональним релігіям (у тому числі православ'ю і уніатству) [1].

Уважною до питання виділення Холмської Русі була галицька періодика, в тому числі і москвофільська. Матеріали етнографічного характеру вміщав “Галичанин”. У москвофільській періодиці осуджувались дії польських політичних сил, які в Державній Думі гальмували прийняття належних рішень, а між тим, полонізація краю проходить далі. “Когда решение дела приходит на порядок дневной, один, другой или третий достойник выдвигает против формы решения трудности или сомнительности, и вопрос снова откладывается. В последнее время дело должно было быть предложено решить Государственной Думе, однако тяжело дожидаться дня, когда это последует [2, с. 1]. Польські політики знаходять різноманітні підходи до російських чиновників, щоб домогтися від останніх відкладення, відтермінування розгляду питання [2]. І у цьому польські сили досягли

значного успіху, колонізаторські процеси у регіоні як колись тривали, так і на початку ХХ ст. не припиняються. Навпаки, якщо у першій половині ХІХ ст. на Холмщині і Підляшші було зовсім мало польських “острівків”, то тепер, на початку ХХ ст., вони розрослися, і якщо не буде створена Холмська губернія, усе населення буде в скорому часі перетворене на поляків.

“Галичанин” уважно стежив за просуванням законопроекту в Думі, проходженням його через різні комісії та інстанції, коротко висвітлював основні його положення. На сторінках видання постійно аналізувалися ставлення до виділення польських політичних сил, піддавалася критиці їхня позиція. Газета так само наголошувала на тому, що чехи, словени, хорвати і інші слов’яни, їхні періодичні видання часто не розуміють суті проблеми та сліпо підтримують польські домагання. Робилися припущення, що поляки переконали інші слов’янські сили у своїй правоті в тому, що Холмщина виключно польська земля, яку російський уряд хоче перетворити на Русь [3].

Газета з сарказмом писала про позицію польських політичних кіл в холмському питанні, їхні зусилля, спрямовані на забезпечення собі підтримки з боку угорців. Виступи ж останніх на підтримку польських вимог оцінювалися лише як захист гнобителів гнобителями. Перш ніж вступатися за когось, газета радила угорським політикам подбати про те, щоб до них не були висунуті такі самі вимоги, як до поляків. Адже і в Угорщині пригнічуються інші, неугорські народності. “Акція же поляков, имеющая цель натравить мадьяр против русского народа, является настолько наивной, что может вызвать на лице каждого, кто знает как поляков, так и мадьяр, только улыбку презрения и вырвать из его уст восклик: угнетатели призывают на свою защиту угнетателей” [7].

У 1912 р. газета усе частіше писала про затягування реалізації законопроекту Державною Думою. Коли ж законопроект було схвалено Думою, “Галичанин” констатував, що “выделение делает русское население полноправными гражданами наравне с поляками и поляки теряют роль господ” [9].

Досить суперечливим, непослідовним було ставлення до Холмського законопроекту органу Української соціально-християнської партії газети “Руслан”. Редакція називала основною причиною переходу значної частини українського населення Холмщини в римо-католицизм на початку ХХ ст. діяльність русофілів Галичини, які у 60-х роках попереднього століття зробили усе, аби зовсім не на добровільній основі перевести українців краю у православ'є. І саме через те українське населення регіону після указу 1905 р. стало переходити на римо-католицизм, щоб не стати насильно оправавленними. “Очевидно лишені своєї руско-католицької Церкви, сі Русини переогодом під впливом латинського богослуження, которого значну частину творять релігійні співи і практики в польській мові, будуть покидати також свою рідну мову, а присвоювати собі польську, а тим самим переогодом затратять свою руску народність, спольщатся” [10]. Пророцтва газети мали під собою реальний ґрунт. “Руслан” з обережністю коментував виступ Українсько-руського парламентарного клубу, висловлював побажання, щоб усі вимоги Юл. Романчука були втілені у життя (рівноправність національностей в Холмщині і Підляшші щодо віри, мови), а одночасно і сумнів, що “мабуть, довго на се ждати і щоб не попала она (українська національність Холмщини – Н.З.) з дощу на ринву...” [11]. Разом з тим, газета правильно зауважувала, що пишномовні промови нічого не зможуть принести українському народові, врятування Холмщини і Підляшші від загибелі – справа самих українців, їх громадської активності і зусиль.

До змісту самого законопроекту “Руслан” ставився дуже негативно, писав, що він не може принести добра українському народові Холмщини і Підляшші. Ініціатори законопроекту – граф О. Бобринський та його прибічники, виділяючи регіон, насправді про українців не піклуються, а відчувають до них лише “вовчу любов”. Холмський законопроект зовсім не передбачає права на самовизначення українців: “...се вкінці наруга над релігійними святощами того народу, бо у вилученій Холмщині готова повторитися мартирольогія католицизму з перед 40 літ. Клерикальний

греко-католицький “Руслан” допускав, що головними ідеологами і пропагандистами в “русской” Холмщині стануть галицькі русофіли, які займуться наверненням уніатів на православ’є” [12].

Інтереси ж російських політичних кіл у створенні Холмської губернії “Руслан” розглядав як перший крок Росії у напрямку колонізаційної експансії на Захід, насамперед в напрямку Галичини, бо саме Галичина цікавить Росію у її політиці щодо Холмської Русі. Поляки ж зі своїми впливами у Холмщині й Підляшші заважають Росії прокласти дорогу до свого наступного походу. Створенням нової губернії Росія так само прагне припинити вплив польської національної свідомості на граничній з Холмщиною і Підляшшям території [13, с. 2].

Націонал-демократичний часопис “Діло”, викриваючи однаковою мірою антиукраїнське спрямування і польської, і російської політики на Холмщині і Підляшші, все ж висловлювався за виділення краю з Польщі. Редактор “Діла” Ярослав Веселовський писав, що обидві сторони – російська і польська – відстоюють у Холмському питанні лише свої власні інтереси, а про волю і добро корінного українського населення ніхто не питає – жеруть ся приятелі за український маслак. Ну, а створення губернії “...принесе тамошнім Русинам хиба тільки хісна, що веде їх з під ринви на дощ – з-під полонізації на те, аби їх вхопила у свої кліщі русифікація” [14].

Відкидаючи польські претензії на регіон, газета наголошувала, що Холмська Русь “...від найдавніших часів була руською землею і руською землею з більшістю автохтонного руського населення остала й до нині, не вважаючи на цілі віки польської неволі над нею і на ціле століття польсько-російської боротьби над її руським організмом” [15].

Законопроект, звичайно, направлений на боротьбу з полонізаторськими тенденціями, римокатолицькими впливами, але не передбачає можливостей національного розвитку українців, відкриття українських шкіл, а також, що найважливіше, повернення до унії. Редакція допускала, що коли б русифікаторська політика на Холмщині не дала б бажаних результатів, а почало розвиватися українське національне життя, то російський уряд “...може махнути на ту країну рукою та скоріш віддати її на жир полякам, ніж згодитись на зріст питомої української стихії...” [17].

Отже, розуміючи негативні впливи як полонізаторських тенденцій, так і русифікаторських впливів у майбутній губернії, “Діло” вважало виділення регіону потрібним і більш корисним для українців, ніж подальше перебування у межах Польщі. По-перше, через те, що українцям буде легше боротися проти однієї антиукраїнської політики, ніж проти двох одночасно. По-друге, приєднання Холмщини і Підляшшя до решти українських земель стало би поштовхом до культурного і національного розвитку українського населення регіону.

Можливо, ще відвертіше підтримували ідею відірвання Холмщини і Підляшшя від Польщі галицькі українські соціал-демократи. “Хоч інтенції російського правительства для нас ворожі – писав соціал-демократичний часопис “Земля і Воля” – мимо того ми є за відділення чисто українських повітів обох губерній – Люблінської і Сідлецької – і за приділення їх до українських земель, бо через це українському народові в його емансипаційній боротьбі... остається мати до діла не з двома, а з одним противником, російським царатом із російською державністю” [19]. Хоч УСДП чітко бачила, що російський уряд у виділенні передбачав лише власні інтереси, інтереси імперії, вона сприймала виділення українських земель із Польщі позитивно. Цю позицію українські соціал-демократи відстоювали, незважаючи на протилежну думку польських соціал-демократів. З цього приводу один з лідерів українських соціал-демократів, В. Левинський, нагадував польським товаришам: “польський соціалізм дійшов остаточно... до ясного і вірного висновку, що будуча незалежна Польща може бути відбудована не в історичних межах, а в етнографічних [19], то чому ж такого висновку польські соціалісти не мають підтвердити ділом, зокрема у справі виділення Холмщини і Підляшшя”.

Прикметно, що українські соціал-демократи Галичини критично оцінили заяву “Українсько-руського клубу парламентарного” [19]. Загалом же ж соціал-демократична “Земля і Воля” на початку 1909 р. зайняла стосовно холмського законопроекту спільну, характерну майже для усіх українських часописів Галичини позицію його загальної підтримки. Утім, якщо на початку 1909 р.

соціал-демократи Галичини підтримували, ставилися позитивно до розглядуваного у Державній Думі проекту, то вже на початку 1912 р. акценти в їх позиції дещо змінилися, з'явилися більш категоричні голоси в осудженні російських намірів. Повертаючись до пояснення своєї позиції 1909 р. редакція “Землі і волі” зазначала, що тоді більшість українців виступали за виділення нібито через обіцянки чорносотенців надати право на існування українській мові у церкві, школі на Холмській Русі. Українські соціал-демократи, зважаючи на такі обіцянки (яких насправді ніколи не було – Н.З.), підтримали усі інші українські політичні сили Галичини, Наддніпрянської України. “Наші сепаратисти і їх прихильники з-за кордону бачили тут шовінізм польських соціалістів та опортунізм російських соціалістів супроти польського націоналізму...” [20]. Таке ставлення виправдовувалося прагненням соціал-демократів до більш тісного зв'язку з цілою Україною, в якій надіялись дочекатися існування конституційної російської держави. Крім того, підтримуючи виділення, соціал-демократи “забули історію” Холмщини і Підляшшя, не звертали уваги на цілі прихильників законопроекту. Забули “варварство самодержавия”, яке у 70-х роках XIX ст. випробовувало на українцях Холмщини і Підляшшя свої насильницькі методи утвердження православ'я [20].

Незмінним, послідовно проросійським і антипольським залишалося ставлення до холмської справи лише у галицьких москвофілів, а особливо у того їх крила, яке з 1908 р. заявило про етнічну тотожність і єдність галицьких русинів з “единым русским народом”. Позицію згаданого крила виражала газета “Прикарпатская Русь”. Ця газета закликала раз і назавжди припинити політичний натиск на території Білорусії, Холмської Русі, Підляшшя, Волині, Галичини, Буковини з Бессарабією. Той натиск, на думку газети, ґрунтується на безпідставному бажанні відновити колись могутню Польщу на території, де проживає лише “русская” нація. Співжиття польського народу з руським на “русских землях” можливе лише у випадку, коли поляки припинять утиски інших [21]. Що ж до Холмщини і Підляшшя, то там до національного гніту польських панів долучається також гніт релігійний, відбувається наступ католицизму на православ'я [22].

Інша галицька русофільська газета “Голос народа” у 1908 р. піднімала питання про Холмщину і Підляшшя з нагоди відвідання Галичини російськими учасниками Всеслов'янського з'їзду у Празі. Наголошувалось, що там руське населення більше за галичан страждає від польських впливів. Газета позитивно відгукувалась про російських націоналістів, завдяки зусиллям яких було затверджено законопроект [25].

На відміну від москвофільського бачення наслідків можливого закону про нову губернію преса українського національного спрямування з острахом допускала негативні наслідки реалізації закону. “Народне Слово” у Львові висловлювало побоювання ще більш відвертої “обрусительної” політики з “насадженням” православ'я, згадувало про насильницьке навернення у 1870-х роках холмських уніатів на православ'я і його негативний відгомін у 1905 р., коли після закону про релігійну толерантність, тисячі українців кинулися до римо-католицизму. Бо російська “толерантність” стосувалася до всіх релігій, тільки не до української, а отже, “об'єдинение” із православ'єм уніатів поновиться [26].

Для “Народного слова” було очевидним, що “...обрусительна політика російського уряду не допустить, щоб дати що-небудь самостійне українське маленькому кусню тоді, як по всій російській Україні панує одна тільки русифікація і знищуване всього того, що зветься українським” [26]. І все ж викриваючи дійсні цілі російського уряду у холмському питанні, “Народне слово” засуджувало і польські виступи протесту.

Не виступаючи проти виділення Холмщини і Підляшшя в окрему губернію, підкреслено захищав саме українську справу в межах Росії радикальний “Громадський голос”. Газета критикувала заяву українського парламентарного клубу в парламенті Австрії за те, що в ній не вжито такого поняття, як “українська мова”, а натомість “руська мова”. Клуб так само не наголосив на тому, що українці є окремою нацією, цілком незалежною і правовою, ним “...за мало натиснено на права й окремішність українства в російській Україні супроти москалів”. Цим знову ж таки

скористалися, по-перше, москвофіли Галичини, по-друге, російські кола, що стоять на спільних об'єднаних (объединительных) началах усіх “русских” земель [27].

“Громадський голос” викривав спонукальні причини ініціаторів створення Холмської губернії, які лише бажають замінити колонізацію на русифікацію. Через це і точиться боротьба між російськими і польськими діячами [28].

Політика російського уряду на всій Україні показує, якою вона буде і на Холмщині та Підляшші з відокремленням регіону. Саме через насильницьку політику опрацювання і русифікації українці Холмщини і Підляшшя змушені поступати вчитися у польські школи. Щоб і на цьому зашкодити, розуміючи значення освіти, створенням губернії уряд планує створити в краї лише російські школи. Та це його не врятує, “...а як хоче перешкодити опольщенню, то мусить дати українцям рідну народну школу” [29].

Незважаючи на всю безкомпромісність своєї критики національної політики Росії щодо українців, “Громадський голос” все ж виступав за виділення Холмщини і Підляшшя із Польщі та створення Холмської губернії. Аргументом такої позиції було переконання, що “все скорше можна оборонитися від одного медведя, ніж від медведя й вовка” [30].

Із створенням Холмської губернії газета пов'язувала надію на початок нового життя, на можливість об'єднання з іншими вільними українськими землями, “чого бажають собі всі щирі русини-українці” [31].

З аргументом легшої боротьби проти одного ворога – Росії, – виступав за створення Холмської губернії орган Української національно-демократичної партії просвітній і господарський часопис “Свобода”. Національно-демократична “Свобода” критикувала російський уряд за затягування справи відокремлення Холмщини і Підляшшя і пояснювала це побоюванням уряду, що у випадку об'єднання Холмщини і Підляшшя із рештою українських земель під їх впливом почнеться відродження регіону. Він “боїться, аби Русини в Холмщині під впливом своїх братів з Київщини не пробудилися” [32].

Отже, українські політичні, культурні діячі Галичини повністю підтримували думку про створення губернії (крім соціал-демократів та діячів Українського католицького союзу, які не були послідовними у холмській справі і не раз змінювали своє ставлення до нього з позитивного на негативне), перебуваючи під постійним тиском польської національної експансії, вважали за краще для українців Холмщини і Підляшшя звільнитися від аналогічного наступу і об'єднатися з іншими українськими землями. На таких же позиціях стояла і українська інтелігенція Холмщини і Підляшшя. Специфіка бачення етнокультурного характеру краю часто залежала від їх належності до тих чи інших політичних напрямів. Виступи українських діячів Галичини хоча й були достатньо яскравими та аргументованими, найчастіше залишались поодинокими, не виходили за межі публіцистичної діяльності, культурно-просвітницьких заходів.

1. Діло. – 1909. – Ч. 98. – 8 мая н. ст. (25 ст.). 2. Холмская Русь, поляки и русское правительство // Галичанин. – 1909. – №59. – 14 марта. 3. Польские притязания // Галичанин. – 1909. – № 109. – 17 (30) мая. 4. Холмская губерния // Галичанин. – 1910. – № 273. – 8 (21) декабря. 5. Угнетатели в защите угнетателей // Галичанин. – 1911. – № 227. – 11 (24) октября. – Ч.2. 6. Конец Холмской возни // Галичанин. – 1912. – № 136. – 17 (30) июня – С.2. 7. Наслідки об'єднаної політики Росії // Руслан. – 1910. – Ч.215. – 8 жовтня (25 верес.). – С. 2. 8. Українсько-руській клуб парламентарний в Холмській справі // Руслан. – 1909. – Ч.93. – 28 цвітня (11 мая). – С.3. 9. В обороні українського населення Холмщини // Руслан. – 1912. – Ч.24. – 1 лют. (19 січ.). – С.2. 10. Австрійсько-російські відносини // Руслан. – Львів, 1912. 2 січ.– С.2. 11. Діло. – 1909. – Ч.77. – 10 н. ст. цвітня (28 ст. ст. марця). – С.2. 12. О Холмську Русь // Діло. – 1909. – Ч.95. – 5 мая н. ст. (22 ст. ст. цвітня). – С.1. 13. Обрусители і українство // Діло. – 1908. – Ч.7. – 30 ст. ст. грудня. – С.1. 14. Левинський В. В Холмській справі // Земля і воля. – 1909. – 30 мая. – С.2. 15. В Холмській справі // Земля і воля. – Львів, 1912. – Ч.6. – 10 лют. 16. Съезд русских националистов в Киеве //

Прикарпатская Русь. – 1909. – № 16. – 3 (16) октября. 17. В Холмщине // Прикарпатская Русь. – Львов, 1910. – № 218. – 12 (25) июня. 18. Холмщина выделена! // Голос народа. – 1912. – Ч.18. – 4 (17) мая. – С.1. 19. Лисенко А. Пани б'ються, у мужиків чуби болять // Народне слово. – 1909. – Ч. 228. – 3 лип. – С.7. 20. Громадський голос. – 1909. – Ч.19. – 15 мая. – С.2. 21. Холмщина відокремлена // Громадський голос. – 1912. – Ч.20. – 15 мая. – С.6. 22. Казармів Д. Кровавим шляхом // Громадський голос. – 1911. – Ч.2. – 11 січ. – С.3. 23. Лютницький А. Русини-Українці на Холмщині і Підляшшу // Громадський голос. – 1909. – Ч.20. – 19 мая. – С.5. 24. Гіжєвський В. Холмська справа й інтерес українського народу // Громадський голос. – 1909. – Ч.53. – 29 груд. – С.3. 25. Як Москалі допомагають Полякам польщити Холмську Русь // Свобода. – 1908. – Ч.18. – 9 цвітня. – С.5.

УДК:372.893

П.В. Вербицька

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних і соціальних наук

РОЛЬ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

© Вербицька П.В., 2006

Функціонування демократії та правової держави залежить від грамотних, освічених громадян, котрі мають доступ до широкого спектра інформації, що дає змогу їм брати активну участь у житті суспільства, приймаючи усвідомлені та відповідальні рішення. Усі складові освітньо-виховної системи відіграють важливу роль у процесі формування громадянських якостей молоді. Але саме курси історії поряд з іншими дисциплінами суспільно-гуманітарного циклу у вищому навчальному закладі мають значний потенціал у справі підготовки студентів до відповідального і усвідомленого життя і діяльності в демократичній і правовій державі, громадянському суспільстві.

Functioning of democracy and law state depend on educated citizens, who have access to wide range of information. It let them to participate actively in social life, making responsible decisions. All integral parts of educational system are crucial in the process of the formation of youth civic competences. But it is the History along with other social-humanitarian courses in higher educational establishment have significant potential in the getting students prepared for responsible participation in the democratic and law state, civic society.

У сучасній Україні відбуваються зміни у багатьох сферах життя суспільства, трансформуються суспільні відносини, переглядається система цінностей і пріоритетів. Стратегічною метою соціального розвитку нашої країни є формування демократичного суспільства та побудова правової держави. Успіхи в цих процесах залежать не лише від розвитку економіки, удосконалення законодавства і модернізації правових відносин, але й від готовності особистості жити в нових економічних та соціально-політичних умовах. Ефективна та відповідальна участь громадян у політичному житті суспільства потребує певних знань та практичних умінь.

Такі суспільні завдання визначають нові вимоги до організації навчально-виховного процесу у вищій школі. Успішна самореалізація особистості у період навчання і після його закінчення, її соціалізація у суспільстві, активна адаптація на ринку праці є найважливішими завданнями вищого навчального закладу. Вища освіта сьогодні покликана не лише сформувати необхідні професійні компетентності, а передусім забезпечити виховання інтелектуальної, творчої особистості, формування в неї загальнолюдських моральних цінностей і переконань.